

FACEBOOK

YOUTUBE

TiaSáng

Tin tức | Diễn đàn | Khoa học & Công nghệ | Quản lý khoa học

Đổi mới sáng tạo | Giáo dục | Văn hóa

07
07
2016

Đốm sáng *

VƯƠNG QUÂN HOÀNG

Bây giờ ở Hà Nội lại có nhiều quán nước vỉa, nấu cả nụ lẫn lá. Thế là, thức uống ngàn đời của người Việt mà cách đây gần một trăm năm cụ Nguyễn Công Tiễn, một nhà khoa học hàng đầu về lĩnh vực nông nghiệp, đã có một công trình về giá trị dinh dưỡng của nó sau một hồi thời thế xoay vần đã quay trở lại, bình thường như lẽ sống, sự sống. Nước vỉa khiêm nhường, nhưng đã đủ khỏe khoắn để vượt qua những thách thức của nước ngọt, đồ uống có ga, những thương hiệu lẫy lừng.

Ảnh chứng minh thư cụ Nguyễn Công Tiễn năm 1921

Đốm sáng?

Trên thế giới, bản thân chữ “nhà khoa học” trong ngôn ngữ thông dụng nhất là tiếng Anh, cũng có lịch sử tương đối ngắn. Trước kia, nhà khoa học được gọi bằng những từ khác, ví dụ: nhà triết học tự nhiên. Tra cứu trên dữ liệu Google thì thấy tần suất sử dụng khái niệm “scientist” chỉ bắt đầu trở nên phổ biến ở giai đoạn sau 1850, tức là khi cách mạng công nghiệp đã đi được chặng đường hơn một thế kỷ. Tính phổ biến của khái niệm này đạt đỉnh cao khoảng thập niên 1970-1980, sau đó có lẽ giảm đi một cách tương đối do sự phân chia sâu các lĩnh vực khoa học hẹp và rất hẹp làm xuất hiện những từ chỉ nghề nghiệp chuyên sâu mới.

Ấy vậy mà nước Việt ta ở đầu thế kỷ XX cũng kịp góp một gương mặt khoa học gia thực thụ – cụ Nguyễn Công Tiễn (1892-1976).

Tư liệu khoa học phổ biến hiện đại thường gắn các loài cây cỏ có dược tính với cố giáo sư Đỗ Tất Lợi với tác phẩm nổi tiếng Những cây thuốc và vị thuốc Việt Nam, tới nay đã tái bản có bổ sung tới 12

lần. Thực tế ấy khiến cho không hẳn ai cũng biết một thực tế người đi tiên phong mở màn là cụ Nguyễn Công Tiễn.

Thông tin về cụ Tiễn không có nhiều, mặc dù rải rác đây đó cũng có lưu chút vết tích về cuộc đời, sự nghiệp.

Cụ là một nhà khoa học chuyên nghiên cứu về nông nghiệp hàng đầu của Việt Nam ngay từ thời Pháp thuộc cho đến thời Việt Nam Dân chủ Cộng hòa, suốt cuộc đời luôn gắn bó với người nông dân và nền nông nghiệp của đất nước.

Khi liệt kê những nhà khoa học thuở bình minh đất nước, thường các bài báo hay gộp chung những danh nhân như cụ Nguyễn Công Tiễn và Hoàng Xuân Hãn vào cùng thế hệ, nhưng có lẽ chưa hẳn phù hợp. Cụ Tiễn tốt nghiệp và bắt đầu nghiên cứu với công trình đầu tay vào năm 1922, trong khi đó giáo sư Hoàng Xuân Hãn mãi tới năm 1930 mới bắt đầu nhập học Bách khoa Paris. Trên thực tế, cụ Tiễn cũng lớn hơn tới 16 tuổi.

Trong khi tìm kiếm tư liệu khoa học, chúng tôi bắt gặp tác phẩm năm 1940 của Auguste Chevalier khẳng định công lao đóng góp những hiểu biết khoa học xác thực đầu tiên của cụ Tiễn về giá trị dinh dưỡng và dược học của cây vối đăng trong *Le Paysan de Cochinchine* (7 déc. 1939, n° 237).¹

Trước đó, báo chí Việt Nam đã có dịp giới thiệu cụ tới công chúng rộng rãi qua sự kiện lần đầu tiên có nhà khoa học Việt Nam được

chính thức bổ nhiệm trong Hội đồng Nghiên cứu Khoa học Đông Dương, năm 1929; tin của *Hà thành Ngọ báo* (ngày 26-12-1929) dưới đây là một ví dụ xác thực.

Một tờ báo cũng hay châm chích các chuyện thế gian thời đó là *Thực nghiệp Dân báo* trong hai bài cùng xuất bản năm 1933 (S. 70, 13-6-1933), tr. 1; và S. 72, 15-6-1933, tr. 1-2) cũng khẳng định vị trí của cụ Tiểu được công nhận không chỉ là nhà khoa học đầu tiên, mà là “độc nhất” ở Việt Nam ta lúc đó.

Ngay cả trong một bài phê phán quan lại người Pháp qua chuyện diệt ve sâu (được giao cụ Tiểu nghiên cứu cách giải quyết), một trí thức lớn Việt Nam thời đầu thế kỷ XX là cụ Phan Khôi cũng thừa nhận vị trí đứng đầu về khoa học của cụ Tiểu (“Con mắt xanh Phan

Khôi”; Báo *Quảng Nam*, 06-10-2014.).

Bản thân cái tin cụ Tiểu được giao kinh phí 100 đồng để diệt ve sầu cũng làm tốn giấy mực của báo giới Việt Nam lúc đó, như tin dưới đây của *Tràng An Báo* (30-8-1935).

Ở thời kỳ nền khoa học còn mong manh, chủ yếu áp dụng những kiến thức của người Pháp mang tới, sự xuất hiện và công nhận vai trò nhà khoa học đầu đàn người Việt khiến ta cảm thấy hình ảnh cụ Nguyễn Công Tiểu quả thật là một đốm sáng hiếm hoi trong bầu trời đêm tri thức.

Người đi đầu, dẫn đường...

Những thành tựu và phương pháp, tinh thần khoa học trọn đời của cụ Tiểu đã đóng vai nhà khoa học đầu tiên dẫn “đội quân ánh sáng”

Việt Nam bước vào kỷ nguyên hiện đại – chúng tôi đi đến nhận định này sau khi lục lọi rất nhiều, có cả tình cờ lẫn chủ ý.

Sử dụng Google Scholar, chúng tôi tìm được một số tác phẩm (và cũng biết đến được nhiều ấn phẩm khác, dù không có bản sao lưu điện tử mà chỉ tìm được thông tin thư viện), ví dụ:

Tieu, N. C. (1922). Note sur une Cécidomyie du Riz. Bull. Econ. de l'Indochine, 25:590-593; Tieu, N. C. (1928). Notes sur les insectes comestibles au Tokin. Bull. Econ. de l'Indochine, 31, 735-744; Tieu, N. C. (1930). L'Azolle cultivee comme engrais vert. Bull. Econ. de l'Indochine, 33, 335-350.

Đây là các tác phẩm bằng tiếng Pháp, ngôn ngữ quốc tế được trao đổi khoa học rất rộng rãi vào thời kỳ đó, và cũng thường được đọc trích dẫn. Thực tế cho tới tận gần đây, chúng tôi vẫn thấy có những tác giả hiện đại dẫn chiếu đến kiến thức đóng góp từ đầu thế kỷ trước của cụ Tiểu. Nói một cách “tân kỳ” thì chu kỳ sống của sản phẩm tri thức do cụ đóng góp rất bền.

Tuy nhiên, cụ cũng viết và phổ biến kiến thức khoa học cho nông dân, người làm kỹ thuật canh nông qua các tác phẩm vẫn còn nhiều người biết đến như sách Những kỳ quan vũ trụ (1929), Những điều bí mật về bèo hoa dâu (1934)...

Chưa hết, cụ còn đi tiên phong trong việc sản xuất ấn phẩm khoa học, bằng việc sáng lập và làm chủ bút tờ *Khoa học Tạp chí* của Việt

Nam, có lẽ là ấn phẩm khoa học đầu tiên, vào năm 1931. Tạp chí khoa học này ấn hành được 10 năm, ra một tháng hai kỳ (tức là tương đương với *Tia Sáng* ngày nay) trong điều kiện kỹ thuật, bài vở và đội ngũ khoa học đầy hạn chế và khó khăn. Tạp chí này ấn hành được 232 số, và đình bản vào tháng 8-1941; và hiện nay vẫn được hệ thống tư liệu báo chí ngoại văn Việt Nam lưu giữ thông tin thư viện.² (Bây giờ vẫn có thể tìm thấy thông tin thư viện của một số tạp chí nhờ dự án số hóa của Google Books: Khoa Học. [Revue scientifique.] Bimensuel. Dir.: Nguyễn Công-Tiểu. 1re année. N° 4, 15 août 1931.)

Có thể thấy tinh thần cống hiến khoa học của cụ Tiểu qua cống hiến suốt đời của cụ. Tuy vậy, còn có thể minh chứng qua một chi tiết. Do làm việc nhiều với kính hiển vi, cụ bị suy giảm thị lực trầm trọng. Đến năm 50 tuổi thì lòa hẳn. Cụ không tuyệt vọng, mà học chữ nổi để tiếp tục nghiên cứu. Đã vậy, tới khi thành thạo, cụ lại còn thành người dạy đọc chữ nổi và có thời kỳ làm chủ tịch Hội người mù, đóng góp trong việc phổ biến kiến thức và đọc sách.

Có thể nói, cụ Tiểu thực sự là người đi đầu dẫn đường, tạo nên phong cách sống, làm việc, cống hiến với tinh thần khoa học rất cao cả, người mà nhà văn hóa Hữu Ngọc khi đã 93 tuổi trao đổi trong bài viết của Trung tâm di sản các nhà khoa học Việt Nam nói: “là ông tổ, là người tiên phong trong truyền bá tri thức khoa học ở Việt Nam.”³

Tuy nhiên, không chỉ báo chí Việt Nam, mà cả hệ thống các cơ quan

lưu trữ của Pháp cũng có những tài liệu phong phú, quý hiếm về nhà khoa học Nguyễn Công Tiễn, ví dụ như Agence Bibliographique de l'Enseignement Supérieur.⁴ Trên thực tế, trong quá trình tìm kiếm thông tin, ba tác phẩm liệt kê ở trên của cụ Tiễn được tìm thấy nhờ truy cập vào trang web lưu trữ của Thư viện Quốc gia Pháp, trong đó chứa gần như trọn vẹn các công trình nghiên cứu đã đăng tải của cụ Tiễn trên tạp chí khoa học rất có giá trị thời đó là *Bản tin Kinh tế Đông dương* (Bulletin économique de l'Indochine).⁵

Lại nói chuyện công bố khoa học

Sau khi trình bày một số thông tin và tài liệu xác thực về vai trò tiên phong, ngọn đuốc thắp lên ánh sáng khoa học ở đầu thế kỷ XX tại Việt Nam của cụ Nguyễn Công Tiễn, chúng tôi nhận thấy có mối liên hệ với cuộc thảo luận rộng rãi trong xã hội Việt Nam, cũng như trên diễn đàn khoa học *Tia Sáng* về vấn đề công bố ấn phẩm khoa học, nhìn từ tấm gương lao động và cống hiến của cụ Tiễn.

Xin nêu lên vài điểm đáng suy nghĩ như sau:

Thứ nhất, từ đầu thế kỷ XX cụ Tiễn đã ngay lập tức hiểu rằng, công bố khoa học quốc tế là công việc quan trọng hàng đầu. Cụ làm công việc ấy ngay từ khi còn rất trẻ, và bền bỉ. Cụ Tiễn cũng hiểu rằng, phải có sự trao đổi, phản biện khoa học thì mới nâng cao được chất lượng. Việc công nhận vai trò nghiên cứu của cụ trong Hội đồng Nghiên cứu Khoa học Đông dương là ghi nhận rõ ràng cho ý thức và công cuộc bền bỉ ấy. Mục tiêu tri thức là quan trọng; cũng chẳng

cần ai gọi là giáo sư hay tiến sỹ, hay danh tước gì khác. Nhưng cái bản chất của sản xuất tri thức mới thực chất và đậm đặc làm sao.

Thứ hai, công bố quốc tế giúp việc lưu trữ và bảo tồn thông tin – vốn rất quan trọng với việc sử dụng lâu dài của các thế hệ tương lai – trở nên an toàn, bền vững hơn nhiều. Đó là một giá trị lớn của khoa học hiện đại; trong đó có phần đóng góp của các ấn phẩm và hệ thống tạp chí, sách chuyên khảo... Trên thực tế, nếu không có những ấn phẩm và lưu trữ điện tử, chúng tôi cũng không có cách nào tìm hiểu về cụ Tiểu ngoài một vài dòng thông tin sơ lược ngắn ngủi qua những bài báo.

Thứ ba, đã gần 90 năm trôi qua kể từ những công trình đầu tiên như khảo cứu về bèo hoa dâu, cũng là lúc để thấy sự tri ân với ngọn đuốc khoa học như cụ Tiểu là điều cần thiết; và đó cũng là điều để động viên thế hệ khoa học trẻ tiếp bước. Trong những điều kiện thiếu thốn, khắc khổ và công nghệ hạn chế như vào đầu thế kỷ XX, nhà khoa học như cụ Tiểu còn làm được những việc mà tới thế kỷ XXI, hậu sinh vẫn phải sử dụng, tham khảo, trích dẫn – tới tận năm 2005, chúng tôi vẫn thấy có công trình mới xuất bản sử dụng và trích dẫn thông tin khoa học của cụ Tiểu công bố từ năm 1930, ví dụ 6 – thì chẳng có lý do gì để chúng ta từ chối trách nhiệm nghiên cứu và cọ xát chất lượng, công bố tri thức đứng đắn tới cộng đồng nghiên cứu nói riêng và xã hội nói chung, trong bối cảnh điều kiện kinh tế tốt hơn nhiều, tiện nghi đời sống đầy đủ và phương tiện vật chất thông tin cho khoa học về cơ bản khá sẵn sàng, dồi dào.

Điều đáng tiếc nhất là vẫn chưa thể tìm được một bức ảnh nào của cụ Nguyễn Công Tiễn ngoài bức ảnh ở chứng minh thư.

Vương Quân Hoàng

TiaSáng

Thuộc Bộ Khoa học và Công nghệ.

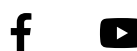
Giấy phép hoạt động:
548/GP-BTTTT ngày
24/08/2021.

Phó Tổng biên tập: Phạm
Trần Lê.

Tòa soạn: Số 70 Trần Hưng
Đạo, Q. Hoàn Kiếm, TP. Hà
Nội

Tel: (024) 39428445

Email: tctiasang@gmail.com

© Bản quyền thuộc về Tạp chí Tia Sáng. Mọi trích dẫn đều phải ghi rõ nguồn